

प्रायोगिक रंगभूमी :-

आपण पहाल प्रायोगिक नाटकाची व्याख्या कुणीच केलेली नाही. शासनाने व्यावसायिक नाटकाची व्याख्या केलेली आहे. पण प्रायोगिक नाटयप्रयोगांना अनुदान देण्याच्या अध्यादेशात व्याख्या न देता नुसतेच प्रायोगिक नाटक असे म्हटले आहे. शासनाची व्यावसायिक नाटकाची व्याख्या पाहिली तर त्या व्याख्येप्रमाणे काही प्रायोगिक नाटयसंस्थानाही ही व्याख्या लागू पडते.

नाटय परिनिरीक्षण मंडळ प्रायोगिक नाटकांना प्रमाणपत्र देते, ते कोणत्या आधारावर ? नाटककराने माझे नाटक प्रायोगिक असे अर्जात नमूद केले आहे म्हणून ? कालचे यशस्वी प्रायोगिक नाटक आजचे व्यवसायिक नाटक होते. मग त्यासाठी प्रमाणपत्र मिळविले जाते. पूर्वी व्यावसायिक किंवा प्रायोगिक अशी वेगवेगळी प्रमाणपत्र मिळत नसत. केवळ महसूल वाढावा म्हणून हे भेद केले गेले आहेत का ?

नाटयपरिनिरीक्षण मंडळाचे अध्यक्षपासून सभासद व कार्यालयातील कर्मचारी बदलले आहेत. प्रमाणपत्रे वेळेवर मिळत नाहीत. एखाद्या चांगल्या नाटकाचा प्रयोग नाटयमहोत्सवात असेल तर पूर्वी तात्पुरते प्रमाण पत्र मिळत असे आता तेही मिळत नाही. कारण संहिता वाचून शिफारस करणारे बहुतेक सभासद मुंबई बाहेरचे आहेत. म्हणून निर्मात्यांना वेळच्यावेळी प्रमाणपत्रे मिळत नाहीत अशा तक्रारी ऐकू येतात.

आपण पाहिलेत बालनाटयस्पर्धा होतात. हौशी नाटयस्पर्धा होतात, व्यावसायिक नाटकांच्या स्पर्धा होतात. पण प्रायोगिक नाटकांच्या स्पर्धा होत नाहीत. प्रायोगिक नाटकांची त्रिशंकूसारखी अवस्था होते. पण आजपर्यंत व्यावसायिक नाटकाला प्रगतीपथावर नेण्यात प्रायोगिक नाटकाचा फार मोठा वाटा आहे. प्रायोगिक नाटकांनी व्यावसायिक रंगभूमीला नव्या दमाचे नाटककार, दिग्दर्शक, नेपथ्यकार व अभिनेते मिळवून दिलेले आहेत. या वस्तुस्थितीकडे कानाडोळा करता येत नाही. काहींचे म्हणणे असे की प्रायोगिक रंगभूमी व्यावसायिक रंगभूमीला पूरक आहे. काही म्हणतात समांतर आहे. मी म्हणतो दोन्ही असूनही ती स्पर्धक आहे.

“सध्या महाराष्ट्रात प्रायोगिक नामक चाललेलं नाही आहे ते सगळं नॉन प्रोफेशनल अमेंटर थिएटर आहे”. ज्यानी कुणी हे विधान केले आहे ते प्रायोगिक नाटयप्रयोग न पहाता केले आहे.

७४ साली छबिलदास सुरू झाल्यावर कुत्र्याच्या छत्रीप्रमाणे उदयास आलेल्या नाटयसंस्था आज कुठे आहेत ? महाराष्ट्रात प्रायोगिक नाटयसंस्था किती आहेत ? एके काळी जिल्हापातळीवर कार्य करणा-या प्रायोगिक नाटयसंस्था आज अभावानेच कार्यरत असलेल्या दिसतात.

प्रायोगिक नाटकाची व्याख्या करता येत नाही कारण ती व्यक्तीसापेक्ष आहे असे मला वाटते. पण लक्षण आपण सांगू शकतो. तिच्या कार्याप्रणाली बदल आपण बोलू शकतो.

माझी कल्पना मांडतो.

आज आपण जगात पाहतो कोणत्याही क्षेत्राचा विकास, प्रगती व्हायची असेल तर अशा क्षेत्रासाठी औद्योगिक, किंवा कोणत्याही व्यवसायात एक स्वतंत्र विभाग असतो. याचं नाव आर.अॅन्ड डी. -रिसर्च अॅन्ड डेव्हलपमेन्ट व त्यासाठी आवश्यक त्या पैशाची तरतूद केला जातो. म्हणूनच रंगभूमी या कलामाध्यमाचा विकास करावयाचा असेल आर. अॅन्ड. डी. ची कास धरली पाहिजे. प्रायोगिक रंगभूमीचे हेच कार्य आहे. त्यासाठी माझी चतुःसूत्री आहे - संशोधन, प्रयोगशीलता, प्रशिक्षण व नाटयानुभव ही प्रायोगिक रंगभूमीच्या कार्याची व्याप्ती.

- संशोधनातून प्रगती
- प्रयोगशीलतेतून चहुअंगांनी सर्व घटकाचा विकास
- प्रशिक्षणाने आत्मभान